Entre passadissos i records: l'encant desconegut de les cases en passadís de Collblanc i la Torrassa

Gemma García i Salmerón

Entre passadissos i records: l'encant desconegut de les cases en passadís de Collblanc i la Torrassa

Entre pasillos y recuerdos: el encanto desconocido de las casas en pasillo de Collblanc y la Torrassa

Through hallways and memories: unvelling the hidden charm of Collblanc and la Torrassa's corridor houses

Gemma García i Salmerón

Historiadora de l'art

RESUM

A mitjans de segle XIX, Barcelona va iniciar un procés d'expansió cap als municipis veïns, com l'Hospitalet de Llobregat, davant la manca d'espai per al creixement industrial. L'Hospitalet, amb una economia agrària en crisi, va viure una accelerada transformació urbana, afavorida per l'arribada d'immigració obrera. Entre 1920 i 1930, l'elevada demanda residencial va propiciar la construcció d'habitatges en passadís: una tipologia d'habitatge de construcció ràpida i econòmica, dissenyada per a satisfer la demanda d'allotjament, però, sovint, mancada de condicions mínimes de salubritat i confort. Aquest model, introduït el 1906 per comerciants de Sants, es va consolidar entre 1921 i 1926 a la ciutat de l'Hospitalet de Llobregat, sobretot als barris de Collblanc i la Torrassa. Tot i les seves limitacions, allotjaren nombrosos treballadors. La pressió social i institucional va impulsar intents de millora, però les condicions de precarietat es van mantenir. En aquest context, l'arquitecte Ramon Puig i Gairalt va tenir un paper destacat en el desenvolupament urbanístic de la ciutat i sobretot en la construcció d'aquesta tipologia d'habitatge. A partir de 1926, la construcció d'aquests habitatges va disminuir i, amb els anys, foren progressivament substituïts per edificis més moderns. Malgrat tot, alguns exemplars es conserven com a part del patrimoni arquitectònic local.

Paraules clau: habitatge, migració, Collblanc, la Torrassa, passadís central i passadís lateral.

RESUMEN

A mediados del siglo XIX, Barcelona inició un proceso de expansión hacia municipios colindantes, como l'Hospitalet de Llobregat, debido a la escasez de espacio para el desarrollo industrial. L'Hospitalet, con una economía agrícola en declive, experimentó una rápida transformación urbana favorecida por la llegada de inmigración obrera. Entre 1920 y 1930, la alta demanda residencial impulsó la construcción de las denominadas «viviendas en pasillo»: una tipología de habitáculos de construcción rápida y económica, diseñada para satisfacer la demanda de alojamiento, pero, a menudo, carente de las condiciones mínimas de salubridad y confort. Este modelo, introducido en 1906 por comerciantes del barrio de Sants, se consolidó entre 1921 y 1926 en la ciudad de l'Hospitalet de Llobregat, especialmente en los barrios de Collblanc y la Torrassa. Pese a sus deficiencias, alojaron a numerosos trabajadores. La presión social e institucional promovió intentos de mejora, aunque las condiciones precarias persistieron. En este contexto, el arquitecto Ramon Puig i Gairalt, tuvo un papel esencial en el desarrollo urbanístico de la ciudad y sobre todo en la construcción de esta tipología de vivienda. A partir de 1926, su construcción decreció y, con el tiempo, fueron reemplazadas por edificaciones más modernas. No obstante, algunos ejemplos se conservan hoy como patrimonio arquitectónico local.

Palabras clave: vivienda, migración, Collblanc, la Torrassa, pasillo central y pasillo lateral.

ABSTRACT

In the mid-19th century, Barcelona began a process of expansion towards neighboring municipalities, such as l'Hospitalet de Llobregat, due to the lack of space for industrial development. L'Hospitalet, with a declining agricultural economy, underwent rapid urban transformation, facilitated by the influx of working-class immigrants. Between 1920 and 1930, the high demand for housing led to the construction of so-called «corridor housing»: a housing typology of rapid and economical construction, designed to meet the demand for accommodation, but, sometimes, lacking the minimum conditions of health and comfort. This model, introduced in 1906 by merchants from the Sants neighborhood, became consolidated between 1921 and 1926 in l'Hospitalet de Llobregat, especially in the districts of Collblanc and la Torrassa. Despite its shortcomings, it provided housing for numerous workers. Social and institutional pressure led to attempts at improvement, though precarious conditions persisted. From 1926 onwards, the construction of these buildings declined and, over time, they were re-

placed by more modern structures. In this context, architect Ramon Puig i Gairalt played a key role in the urban development of the city, particularly in the construction of this type of housing. Nonetheless, some examples are still preserved today as local architectural heritage.

Keywords: housing, migration, Collblanc, la Torrassa, central corridor, side corridor.

SUMARI

Introducció
1. Contextualització
2. Localització dels passadissos
3. Cases en passadís a Collblanc i la Torrassa
4. Reflexions finals

INTRODUCCIÓ

Aquest article convida a redescobrir una tipologia d'habitatge que va esdevenir un element significatiu en un moment clau de la història urbana de l'Hospitalet de Llobregat: les anomenades *cases en passadís,* que van assolir la seva màxima presència durant les primeres dècades del segle XX. Entre 1920 i 1930, l'afluència massiva de població obrera, derivada de successives onades migratòries, va generar una forta demanda residencial que va ser parcialment satisfeta mitjançant la construcció d'aquesta tipologia d'habitatges, categoritzats com a construccions de caràcter econòmic i ràpida execució. A partir de 1926, la seva construcció va anar disminuint, sent substituïdes per estructures més modernes.

La raó d'aquest treball es fonamenta en la revisió de diverses fonts bibliogràfiques que recuperen la història de dues barriades en un període concret. Més enllà de l'interès històric, l'article també pretén preservar i reivindicar les cases en passadís que, silenciosament, formen part del Patrimoni Cultural de l'Hospitalet de Llobregat, i que encara avui conserven l'empremta d'una època d'efervescència social, econòmica i urbana.

1. CONTEXTUALITZACIÓ

A mitjans de segle XIX, Espanya va experimentar una fase d'expansió econòmica que, en el cas de Catalunya, es va manifestar en les primeres fases del procés d'industrialització i urbanització, conseqüentment vinculat a l'arribada de les primeres onades migratòries procedents de diverses regions d'Espanya. En aquest context, la ciutat de Barcelona es trobava condicionada per una limitada disponibilitat del sòl utilitzable per a la implantació de noves indústries capaces d'impulsar la reactivació econòmica. Aquesta situació va afavorir l'extensió del desenvolupament industrial

cap als municipis de l'entorn metropolità, que progressivament es van consolidar com a espais essencials en l'articulació de la nova estructura productiva regional.

En aquest context, l'Hospitalet de Llobregat es configurava com un emplaçament especialment atractiu per a l'establiment de noves indústries, tant per la seva proximitat a la ciutat de Barcelona com per la disponibilitat de sòl no urbanitzat. Fins aquell moment, l'economia del municipi de l'Hospitalet de Llobregat havia estat sostinguda fonamentalment per l'activitat agrícola. Pel que fa als barris de Collblanc i la Torrassa, tal i com es veu al plànol a continuació, hi predominava el conreu de secà, amb una presència destacada de la vinya, el blat i l'ordi. Aquesta realitat és descrita i documentada així per Fernández de Retana: *(...) a les darreries del segle XIX, el municipi de l'Hospitalet era un turó ple de vinyes i oliveres, on els veïns de Sants tenien el costum de fer costellades i berenars els dies de festa* (Fernández de Retana Lobo, s.a: 51). La progressiva substitució d'aquest paisatge agrari per usos industrials, va suposar un punt d'inflexió decisiu en el procés de transformació econòmica i urbana de l'Hospitalet de Llobregat.

Figura 1. Plànol cartogràfic actual de la ciutat de l'Hospitalet de Llobregat.
Figura 2. Plànol de districtes de la ciutat de l'Hospitalet de Llobregat. Extret del web de l'Ajuntament de l'Hospitalet de Llobregat.

Les primeres indústries estaven orientades a l'elaboració d'aiguardent, teixits, sabó i llumins. Amb l'arribada del nou segle, el barri va experimentar un gran creixement urbanístic i industrial, fet que va permetre incorporar una gran diversitat de fàbriques mitjanes i petites. Inicialment, les zones de la travessera de Collblanc i el costat del passatge de la Riera (ve-

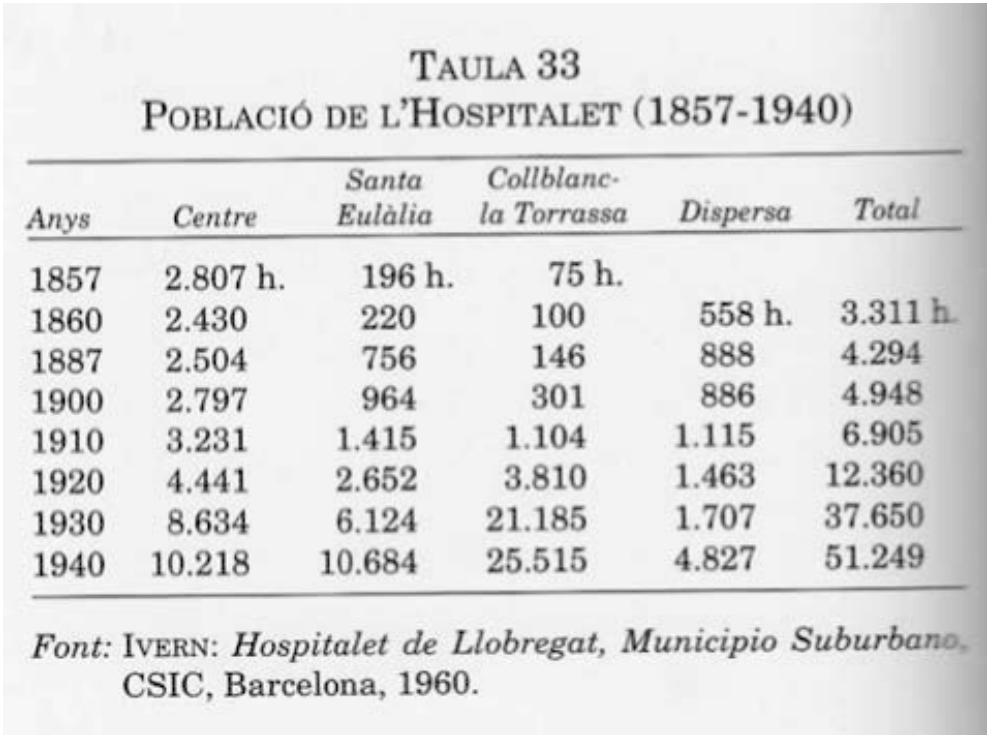

Figura 3. En aquesta imatge, extreta del Google Earth, es pot observar una marca de color groc que representa la travessera de Collblanc i en color verd el carrer de la Riera Blanca.

geu figura 3) havien estat les idònies per a la instal·lació d'aquestes noves fàbriques, que segons afirmen Ruiz García i López Villanueva, eren principalment empreses tèxtils, del vidre i de la rajoleria (Ruiz, López, 2017: 24).

És a partir de la primera dècada del segle XX quan s'experimenta una veritable explosió demogràfica provocada per la demanda de mà d'obra necessària per al desenvolupament econòmic, industrial i urbanístic. Segons s'afirma a l'obra de López Villanueva i Ruiz García (Ruiz García, J., López Villanueva, C., 2017: 23), la neutralitat espanyola durant la Primera Guerra Mundial va afavorir el desenvolupament de la indústria catalana i va potenciar altres sectors com la metal·lúrgia, el químic o el de la construcció. És així que durant la primera dècada del segle XX, un gran nombre de famílies procedents de diverses regions d'Espanya es van establir a l'Hospitalet de Llobregat. Viure a prop d'una ciutat com Barcelona era el desig de molts, ja que significava la supervivència, un lloc de treball estable i una vida més còmoda. Aquesta situació justifica l'augment significatiu de la migració cap a Catalunya en procés d'industrialització i prosperitat a principis del segle XIX, però sobretot entre els anys 1920 i 1930. Com a resultat d'aquest fenomen migratori, la població del barri es va multiplicar notablement en comparació amb els inicis de segle. Aquesta afluència migratòria va estar estretament vinculada a la formació i construcció de nous habitatges per acomodar els nous residents.

La població nouvinguda de fora de Catalunya provenia d'Aragó, València, les Balears o de la regió de Múrcia i Almería. Amb aquesta gran onada de població, el nombre de persones que es van incorporar al sector de la construcció va ser considerable. Malgrat que els infants en edat escolar havien d'anar a col·legi, també s'utilitzaven com a mà d'obra infantil en

TAULA 33
POBLACIÓ DE L'HOSPITALET (1857-1940)

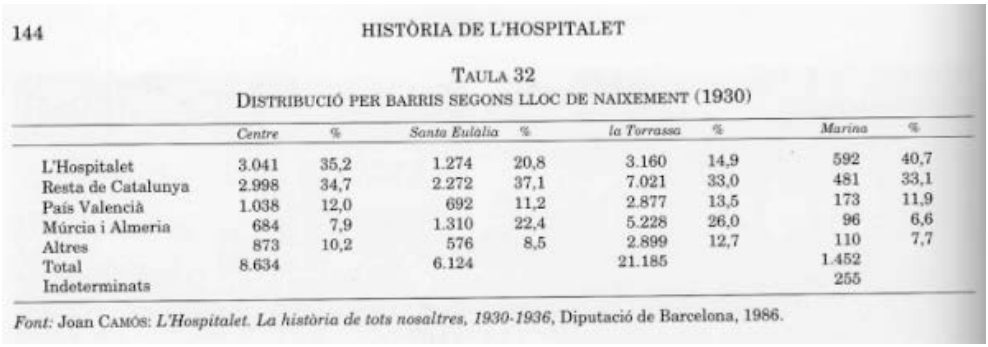
Anys	Centre	Santa Eulàlia	Collblanc-la Torrassa	Dispersa	Total
1857	2.807 h.	196 h.	75 h.		
1860	2.430	220	100	558 h.	3.311 h.
1887	2.504	756	146	888	4.294
1900	2.797	964	301	886	4.948
1910	3.231	1.415	1.104	1.115	6.905
1920	4.441	2.652	3.810	1.463	12.360
1930	8.634	6.124	21.185	1.707	37.650
1940	10.218	10.684	25.515	4.827	51.249

Font: IVERN: *Hospitalet de Llobregat, Municipio Suburbano*, CSIC, Barcelona, 1960.

Figura 4. Evolució de la població de l'Hospitalet de Llobregat per barriades (1857-1940). Extret de la publicació del Centre d'Estudis de l'Hospitalet de Llobregat titulada Històries de l'Hospitalet de Llobregat: una síntesi del passat com a eina de futur, *pàg. 144.*

treballs de cert risc (Salmerón, 2012: 143). El món laboral, doncs, quedava regulat en funció de l'edat, l'ofici i el gènere.

Seguint amb l'anàlisi de l'origen de la població nouvinguda a l'Hospitalet, Camós, Ribas i Santacana, en el seu capítol de l'obra *Història de l'Hospitalet: una síntesi del passat com a eina del futur,* assenyalen que el percentatge de residents nascuts al municipi disminuïa proporcionalment a mesura que augmentava la distància respecte del nucli originari, i afirmen que al barri del Centre es concentrava la major part de població nascuda al municipi (Camós *et al.,* 1997: 144); en concret, el 35 % de la població que aquest barri acollia era nascuda a l'Hospitalet, mentre que en el cas de Collblanc i la Torrassa, aquest percentatge disminuïa fins al 14,9 % (Camós *et al.*, 1997: 144). D'altra banda, pel que fa a la població nouvinguda, els percentatges s'invertien: el barri de Collblanc i la Torrassa registrava el percentatge més alt, amb un 52 %, en contrast amb la mitjana de la resta de la ciutat, que se situava al voltant del 30 %. Aquesta disparitat, segons afirmen, va contribuir a configurar una divisió tant física com cul-

144 HISTÒRIA DE L'HOSPITALET

TAULA 32

DISTRIBUCIÓ PER BARRIS SEGONS LLOC DE NAIXEMENT (1930)

	Centre	%	*Santa Eulàlia*	%	*la Torrassa*	%	*Marina*	%
L'Hospitalet	3.041	35,2	1.274	20,8	3.160	14,9	592	40,7
Resta de Catalunya	2.998	34,7	2.272	37,1	7.021	33,0	481	33,1
País Valencià	1.038	12,0	692	11,2	2.877	13,5	173	11,9
Múrcia i Almeria	684	7,9	1.310	22,4	5.228	26,0	96	6,6
Altres	873	10,2	576	8,5	2.899	12,7	110	7,7
Total	8.634		6.124		21.185		1.452	
Indeterminats							255	

Font: Joan CAMÓS: *L'Hospitalet. La història de tots nosaltres, 1930-1936*, Diputació de Barcelona, 1986.

Figura 5. Evolució de la població de l'Hospitalet de Llobregat per barriades (1857-1940), segons el lloc de naixement. Extret de la publicació del Centre d'Estudis de l'Hospitalet de Llobregat titulada Històries de l'Hospitalet de Llobregat: una síntesi del passat com a eina de futur*, pàg. 144.*

tural entre ambdós sectors del municipi, amb característiques demogràfiques i culturals substancialment diferenciades (Camós *et al*., 1997: 144).

A principis del segle XX, les úniques zones amb activitat constructiva se situaven a l'eix de la carretera de Collblanc i la Riera Blanca. Els habitatges existents es caracteritzaven per la seva tipologia de planta baixa i per unes dimensions notablement reduïdes, fet que evidenciava un teixit residencial limitat i amb escassa complexitat constructiva. Durant aquest període, l'oferta residencial es destinava al lloguer, amb una especial orientació cap a la classe treballadora, per a la qual es construïen habitatges de caràcter senzill i amb espais reduïts. Tal com assenyala Salmerón, aquest model responia a un discurs generalitzat en l'àmbit estatal, ja present en el IV Congrés Internacional d'Arquitectura celebrat a Madrid l'any 1904, on s'establia com a prioritat la construcció «d'habitacions econòmiques» per a la població obrera (Salmerón, 2012: 143).

Aquesta dinàmica constructiva es va intensificar durant l'última dècada del segle XIX, període en què es va començar a configurar la transformació urbana del barri de Collblanc. Els propietaris dels terrenys procedien, majoritàriament, de barris propers com Sants i Sarrià, així com del nucli del centre de l'Hospitalet de Llobregat, i encarregaven els plànols al mestre d'obres Santiago Biosca. Posteriorment, seria Marià Tomàs i Barba qui signaria la majoria de les llicències d'obres que se sol·licitaven.

En termes urbanístics, els darrers anys del segle XIX i la primera dècada del segle XX va ser el període en el qual es va produir la transformació urbana de Collblanc. Així ho explica Inocencio Salmerón en la seva obra *Històries de Collblanc-La Torrassa,* en què mostra com l'exponent més gran d'aquest canvi va ser la construcció d'edificis, a mig camí entre l'ha-

bitatge i el cobert. Fins a 1897 els únics paratges del barri en els quals s'edificava eren la carretera de Collblanc i la Riera Blanca. Segons afirmen Camós, Ribas i Santacana a *Història de l'Hospitalet de Llobregat: una síntesi del passat com a eina de futur,* l'eix principal del barri de Santa Eulàlia era la continuació de la Bordeta a l'antiga carretera de Santa Creu de Calafell (actualment inexistent), comptava amb un total de 45 cases, i el seu origen estava vinculat a la industrialització de Sants (Camós *et al*., 1997: 148). Segons continuen els autors, la majoria dels habitatges es localitzaven a la carretera anomenada de Santa Eulàlia.

Paral·lelament, a inicis del segle XX, existia un nucli de població a la carretera de Collblanc, que a la dècada dels anys vint es va convertir en un suburbi residencial ben diferenciat dels altres barris (Camós *et al.*, 1997: 148). Els autors afirmen que a principis d'aquest segle, Collblanc i la Torrassa van anar formant una unitat urbanística, amb el carrer de Mas com a teòrica línia divisòria (Camós *et al.*, 1997: 148). Per una altra banda, Salmerón, a la seva obra*,* comenta que fins aleshores, l'habitatge existent a la carretera de Collblanc, per regla general, era d'una sola planta i de dimensions reduïdes (Salmerón, 2012: 141).

L'arribada de tanta població, doncs, va comportar la necessitat incessant de trobar un lloc per a viure-hi; d'aquesta manera, el juliol de 1906, va aparèixer una nova tipologia d'habitatge al municipi, el passadís, al barri de Collblanc-la Torrassa, i més concretament al carrer de Mas. Aquesta

Figura 6. Fotografia de l'arquitecte Ramon Puig i Gairalt amb referència AMHLAF0179375/a.Autoriadesconeguda/d.PaulinePuigRoget. Documentació proporcionada per l'Arxiu de l'Hospitalet de Llobregat.

EL MINISTRO DE INSTRUCCIÓN PÚBLICA
Y BELLAS ARTES
Por cuanto Don Ramón Puig y Gairalt,
Título de Arquitecto
Por tanto
Título de Arquitecto, a favor de Don
Ramón Puig y Gairalt

Figura 7. Títol d'arquitecte municipal amb referència 734601/2025-AMHL_831_01_01_001. Documentació proporcionada per l'Arxiu de l'Hospitalet de Llobregat.

tipologia es va configurar com una resposta ràpida i funcional a les exigències derivades del fort increment demogràfic, oferint una solució d'habitatge senzilla i de construcció econòmica per acollir la població nouvinguda.

Inicialment, es va atribuir aquesta iniciativa al propietari barceloní Albert Puig i Domènech, i a Lluís Miguel i Roca com al principal signant dels primers plànols de passadissos (Fernández de Retana Lobo, s.a: 53), tot i que seria Ramon Puig i Gairalt, arquitecte municipal de l'Hospitalet entre 1917 i 1931, l'autor de la immensa majoria de passadissos. Segons que citen Camós, Ribas i Santacana a l'obra *Història de l'Hospitalet: una síntesi del passat com a eina de futur,* l'arquitecte pretenia que fossin habitatges amb bones condicions d'habitabilitat (Camós *et al.*, 1997: 149-152). Els autors afirmen que l'especulació del sòl va convertir aquest barri en el de la màxima concentració humana, amb unes condicions higièniques i sanitàries, a vegades, deficients. Els propietaris dels terrenys van convertir la construcció d'habitatges en un negoci lucratiu. De fet, va haver-hi tres onades constructores: l'any 1907, entre el 1915 i el 1919 i el 1922. Hi predominava l'interès de maximitzar els beneficis del lloguer d'habitatges,

obviant les condicions de salubritat.

Ara bé, resulta pertinent qüestionar-se quin és l'origen de les cases en passadís. Al llarg del segle XIX, l'espai urbanitzable es va convertir en un recurs progressivament més escàs i valuós (Domínguez, Poblet, 1997: 96). En aquest context, segons que afirmen Domínguez i Poblet, la construcció d'aquesta mena d'habitatges va comportar la desaparició gradual d'espais oberts com patis o horts, substituïts per una densificació creixent del teixit urbà. Segons els autors, aquesta transformació, impulsada tant per l'evolució de les tècniques constructives com per la pressió especulativa, va donar lloc a l'aparició dels primers blocs de pisos, i paral·lelament, a partir del 1906, a l'aparició dels passadissos.

En primer lloc, cal considerar el factor econòmic com un element determinant: en un context marcat per la urgència de donar resposta a l'augment exponencial i progressiu de la demanda d'habitatge, derivat de l'arribada massiva de població, les solucions constructives que és possible que es consideressin més assequibles i de ràpida execució van ser prioritzades. Aquesta explicació, tot i ser possiblement la més recurrent, no és l'únic argument possible. Si s'analitza el paper de Ramon Puig i Gairalt, principal arquitecte vinculat al desenvolupament d'aquesta tipologia d'habitatge, les cases en passadís, es pot entreveure i interpretar una intenció o voluntat de dissenyar habitatges orientats a la funcionalitat, la simplicitat i el benestar dels seus ocupants**.** Malgrat la manca de documentació concloent sobre els motius exactes que van comportar la preferència de la construcció de cases en passadís, és raonable pensar que va ser una solució òptima des del punt de vista tècnic, econòmic i urbanístic, ja que facilitava un major aprofitament del sòl mitjançant la distribució horitzontal d'unitats familiars d'una sola planta, evitant les possibles complicacions estructurals i logístiques de les construccions verticals.

D'altra banda, més enllà de la necessitat de donar una resposta ràpida a la demanda d'habitatge, cal considerar també la possible influència de factors econòmics i especulatius vinculats als propietaris del sòl, els quals, tot i no poder afirmar-ho amb certesa, podrien haver condicionat decisions urbanístiques adoptades en aquell moment. De fet, segons es cita a l'obra de Mercè Vidal i Jansà, respecte a un dels promotors i propietaris de sòls, els germans Borràs afirmaren: *(...) jo, abans de la guerra, em guanyava molt bé la vida, (...). Amb els meus estalvis m'havia pogut fer una vintena de casetes a La Torrassa que em deixaven tres-cents duros nets cada mes (...)* (Vidal i Jansà, s.a: 119). D'aquesta manera, aquests promotors, és possible que optessin per estratègies constructives orientades a maximitzar el rendiment econòmic de les parcel·les urbanes mitjançant la promoció d'edificacions de baix cost, execució ràpida i elevada densitat d'ocupació. El model adoptat es basava en la implantació d'un passadís, situat habitualment a l'eix central del solar o adossat a un dels

Figura 8. Carrer del Doctor Martí i Julià, 72. Imatge facilitada per l'Arxiu de l'Hospitalet de Llobregat amb referència AMHL_101_C411_1973_00056_0012_foto/a. Autordesconegut/da.

seus laterals, que actuava com a element articulador de l'espai. A partir d'aquest passadís es distribuïen seqüencialment diversos habitatges de dimensions reduïdes, organitzats al llarg de la profunditat de la parcel·la. Aquesta configuració permetia incrementar significativament el nombre d'unitats d'habitatges respecte al model tradicional de façana al carrer, alhora que s'optimitzava l'ús del sòl i es minimitzaven els costos de construcció. El passadís esdevenia, així, l'eix vertebrador del conjunt, tant en termes de circulació interna com d'accés a la via pública.

Segons Vidal i Jansà, doctora per la Universitat de Barcelona (1989), la voluntat especulativa d'optimitzar al màxim el sòl edificable va comportar el desenvolupament d'habitatges en alçària, amb edificacions de quatre i cinc plantes. Aquesta verticalitat, pròpia del creixement urbà intensiu de la primera dècada del segle XX, no es va traduir en un increment significatiu de la superfície habitable interior, ja que els espais es van mantenir dins d'uns límits mínims. Aquesta dinàmica responia a la pressió demogràfica i a la necessitat de rendibilitzar al màxim les parcel·les disponibles, especialment en barris en procés de consolidació. Un exemple representatiu d'aquesta tendència és la casa col·lectiva situada al carrer de Mas, número 27, i al carrer de Martí i Julià, número 68-74 (figures 8 i 9), i pro-

Figura 9. Fotografia actual del carrer del Doctor Martí i Julià, 72 (extreta de Google Maps).

pietat de Jaume i Enric Reverter. Aquests tipus de construccions es van inserir dins d'una lògica de densificació pròpia de les perifèries urbanes en expansió. També destaca, en aquesta mateixa línia, l'edifici del carrer de Martí i Julià, número 9-11, projectat per Ramon Puig i Gairalt, que permet entreveure una transició estilística cap a formes més geometritzades, amb l'adopció de tribunes poligonals, composicions simètriques i detalls decoratius semblants als de l'*art déco*, estil artístic que permet combinar funcionalitat i ornamentació (Vidal i Jansà, s.a: 119).

Des del punt de vista morfològic i descriptiu, la tipologia d'habitatge amb passadís es caracteritzava per una superfície reduïda que, generalment,

Figura 10. Habitatge en passadís situat al carrer d'Holanda, número 31 (Gemma García i Salmerón, juny de 2025).

Figura 11. Habitatge en passadís del carrer de Mas, número 112 (Gemma García i Salmerón, maig de 2025).

oscil·lava entre els 30 i els 36 m². La distribució dels habitatges es feia amb una de les façanes orientada a una galeria, que tant podia ser central com lateral. Els passadissos centrals, com el del carrer d'Holanda núm. 31 (figura 10), eren més amplis i lluminosos que no pas els laterals, com els del passatge de Pons o el carrer de Mas, núm. 112 (figura 11), que acostumaven a ser estrets i amb poca entrada de llum solar.

De fet, recuperant aquesta darrera imatge del carrer de Mas, número 112, resulta pertinent examinar el cas documentat a l'Arxiu de l'Hospitalet que il·lustra els trets distintius d'aquesta tipologia constructiva. L'Arxiu conserva, així, un permís d'obres sol·licitat pel propietari Juan Miralles i aprovat per l'alcalde de l'Hospitalet entre els dies 8 i 16 de novembre de 1921. En aquesta instància, acompanyada de plànols, es demanava l'autorització per a la construcció de diverses estances distribuïdes en planta baixa i primer pis, en un solar ubicat al carrer de Mas, al barri de la Torrassa. Segons consta en la documentació facilitada, el projecte preveia la construcció d'un total de deu habitatges, cinc a la planta baixa i cinc en un primer pis, amb un cost de construcció estimat de 160 pessetes, l'equivalent aproximadament a un euro en l'actualitat. Aquest fet evidencia, una vegada més, la situació de privilegi associada a la propietat dels terrenys, que permetia al titular disposar de plena autonomia per edificar-hi. Tot i que la instància de sol·licitud no especifica el número de finca al qual correspon, l'anàlisi dels plànols adjunts (figura 12), evidencia una notable si-

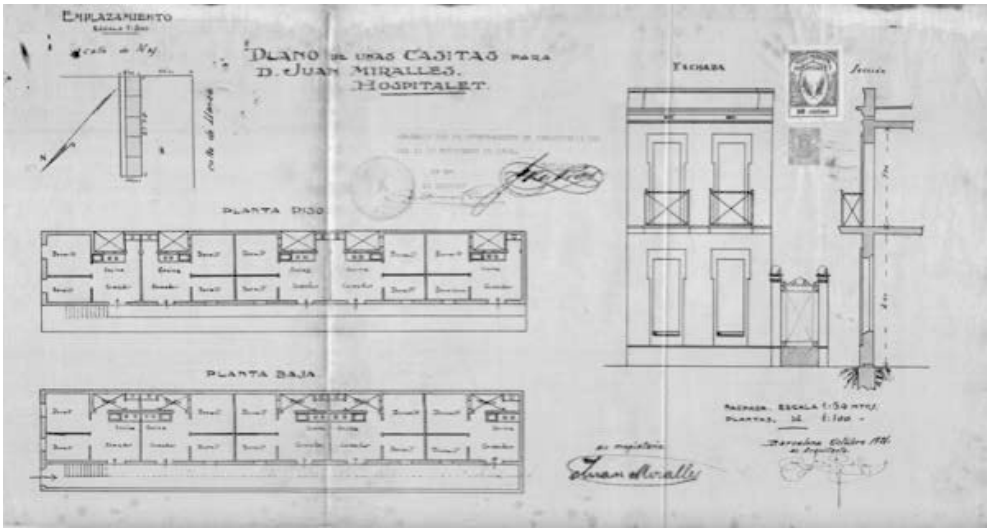

Figura 12. Permís d'obra sol·licitat pel propietari Juan Miralles aprovat al novembre de 1921. Document cedit per l'Arxiu de l'Hospitalet de Llobregat amb codi de referència 734618/2025-AMHL_101_C410_1921_0222.

militud en la distribució i concepció constructiva amb l'edificació situada al carrer de Mas, número 112, que evidencia un habitatge amb passadís lateral.

Aquests habitatges, que inicialment es van qualificar de caràcter provisional, disposaven –tal com s'aprecia en un dels plànols del projecte de 1923 per a Jaume Borràs, que s'adjunta a continuació i permet observar amb detall la distribució dels habitatges– d'una entrada, el menjador, la cuina i tres petites estances, tal com cita Inocencio Salmerón al seu llibre: *todo bien ventilado, con luz suficiente y las indispensables condiciones para el debido aseo* (Salmerón, 2012: 143). No obstant això, en alguns passadissos, la manca de condicions de salubritat i els signes de pobresa eren, a vegades, evidents.

Les autoritats van exigir a tots els propietaris que procedissin a la reforma de les finques per tal de millorar les condicions de salubritat d'aquests habitatges. El sector que va parcel·lar Francesc Carreras i Candi (que avui correspondria als carrers de París, Llançà, Mas i Vallparda) era el més degradat de tot el barri. Segons s'explica en el llibre de Salmerón, era el més semblant al barraquisme, amb l'ús de la totxana molt limitat. El seu propietari havia venut les parcel·les sense urbanitzar el terreny ni preocupar-se de les rasants dels carrers. Tot i les condicions absolutament precàries, els lloguers que s'exigia als seus habitants eren excessivament elevats.

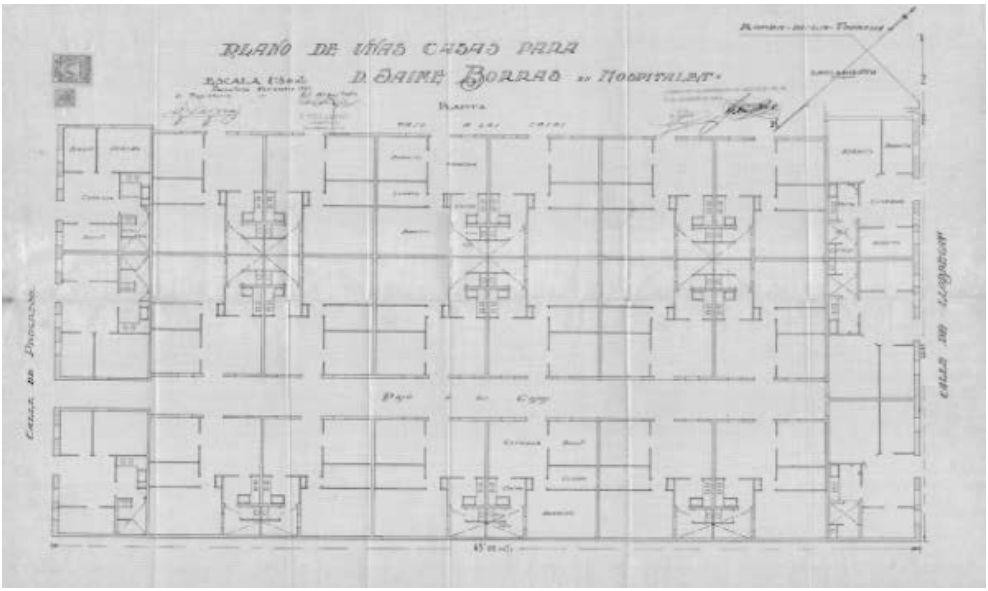

Figura 13. Permís d'obra sol·licitat pel propietari Jaume Borràs per a construir l'illa de cases de les anomenades 'Casetes d'en Borràs', situades entre els carrers del Llobregat, d'Albareda i del Progrés. Document cedit per l'Arxiu de l'Hospitalet de Llobregat, amb codi de referència 734646/2025-AMHL_101_C410_1923_03107.

Aquest tipus de construcció es va abandonar a partir de 1925. La majoria es van conservar fins a finals del segle XX, amb la funció d'habitatge d'acollida per a les diverses onades migratòries que havia sofert el barri. D'aquesta manera, a poc a poc, els veïns dels passadissos es van anar establint en noves construccions amb millors condicions, a mesura que augmentava el seu temps de residència en el barri i les seves condicions econòmiques milloraven. Actualment, la majoria d'aquests passadissos de Collblanc-la Torrassa han desaparegut, sent substituïts per habitatges de nova construcció. Tanmateix, alguns vestigis d'aquesta tipologia perviuen en l'actualitat i coexisteixen amb noves formes constructives, predominantment blocs plurifamiliars d'habitatges.

2. LOCALITZACIÓ DELS PASSADISSOS

Cal destacar dos aspectes rellevants pel que fa a la localització de la construcció dels passadissos: d'una banda, la seva elevada concentració al voltant del carrer de Mas i, per una altra banda, la pràctica absència d'aquesta tipologia a la zona propera a la Riera Blanca, zona que va experimentar un procés d'urbanització més accelerat.

Segons comenta Fernández de Retana, el factor més significatiu en la dis-

tribució d'aquests passadissos no rau tant en la seva presència en determinades zones, sinó més aviat en la seva absència en d'altres, fet que evidencia una diferenciació entre l'interior de la barriada i l'eix principal de la carretera de Collblanc (Fernández de Retana Lobo, s.a: 55). En aquesta darrera barriada, no es va documentar la presència de cap passadís, la

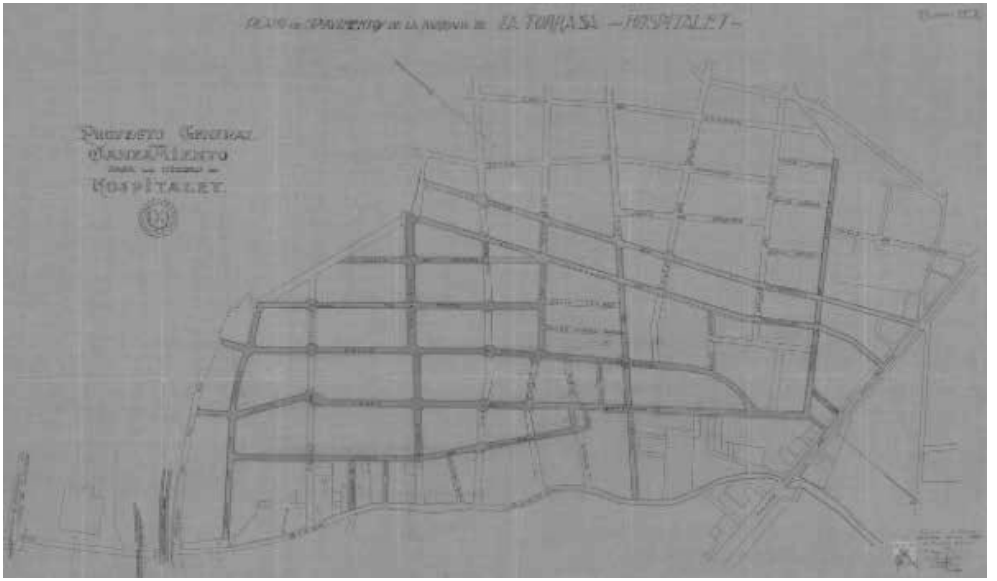

Figura 14. Plànol de pavimentació de la barriada de la Torrassa l'any 1928. Documentació cedida per l'Arxiu de l'Hospitalet de Llobregat amb referència AMHL_101_A220_Pla General de Sanejament_plànol 3.

qual cosa determina, una vegada més, el paper decisiu d'aquesta tipologia en la configuració de la funció residencial de la barriada de la Torrassa (Fernández de Retana Lobo, s.a: 55). En aquest sentit, resulta pertinent analitzar en quines localitzacions es van construir majoritàriament els habitatges en passadís, amb l'objectiu de comprendre les dinàmiques urbanes que en van afavorir la concentració.

Mentre que la carretera de Collblanc va experimentar un creixement més controlat i es va dotar progressivament de funcions industrials, el barri de la Torrassa es va consolidar com un espai eminentment residencial destinat a acollir de manera immediata la creixent demanda d'habitatge per a la població obrera, tal com assenyala l'autor Fernández de Retana Lobo: *el passadís és l'essència destil·lada d'aquest procés* (Fernández de Retana Lobo, s.a: 55).

Tot i que s'ha assenyalat que els primers habitatges en passadís es documenten a inicis del segle XIX als carrers de Mas i de París, convé desta-

car que una part significativa del barri de Collblanc i la Torrassa es va caracteritzar per aquesta morfologia i tipologia constructiva fins al primer quart del mateix segle.

Segons Fernández de Retana Lobo, a l'entorn del carrer de Mas, especialment en el tram comprès entre el carrer de Paris i el passatge d'Oliveras, es concentrava aproximadament una quarta part dels habitatges de tipologia de passadís (Fernández de Retana Lobo, s.a: 54). Així mateix, el carrer del Rosselló destacava com un altre eix significatiu pel que fa a la presència d'aquesta tipologia d'habitatges, tot i que, en l'actualitat, tan sols se'n conserven als passatges de Pons i de Matas.

3. CASES EN PASSADÍS A COLLBLANC I LA TORRASSA

El passadís, entès com a element arquitectònic, constitueix una de les tipologies més distintives, tot i no ser exclusiva, del barri obrer de Collblanc i la Torrassa, al municipi de l'Hospitalet de Llobregat. Aquesta tipologia es caracteritza per la seva disposició en filera, on les cases, petites i funcionals, es distribueixen al llarg d'un corredor comú o compartit, tal com cita Fernández de Retana i Lobo a la seva obra *Passadissos de Collblanc-La Torrassa: Han estat considerades passadissos totes aquelles construccions que inclouen dos o més habitatges i tenen l'element morfològic de comptar amb un corredor privat i perpendicular al carrer.* (Fernández de Retana Lobo, s.a: 51). Aquesta organització espacial no només va donar resposta a les necessitats pràctiques de l'habitatge popular en un context de creixement urbanístic accelerat, sinó que també va adquirir un significat simbòlic profund dins de la identitat del barri.

L'origen d'aquesta tipologia arquitectònica a l'Hospitalet de Llobregat es remunta a l'any 1906, en un context en què l'activitat constructiva encara era reduïda, i coincidint amb la fase final del primer procés d'urbanització de la barriada. En aquest primer context, es van dur a terme dues edificacions pràcticament idèntiques situades al límit de la zona urbanitzada, concretament al carrer de Mas i al carrer de París. Els promotors d'aquestes construccions van ser els germans Francesc i Isidre Arula, juntament amb Albert Puig i Domènech, tots tres comerciants del barri de Sants (Fernández de Retana Lobo, s.a: 53).

El projecte va ser encarregat a l'arquitecte Luís de Miguel i Roca, mestre d'obres català (1845-1910), que en va signar els primers dissenys. No obstant això, en els anys posteriors, la gran majoria de projectes d'aquesta tipologia van ser atribuïts a Ramon Puig i Gairalt (Fernández de Retana Lobo, s.a: 53), arquitecte que va assolir un paper destacat en el desenvolupament urbanístic de diverses barriades del municipi de l'Hospitalet de Llobregat (Fernández de Retana Lobo, s.a: 53).

En l'arquitectura dels habitatges en passadís es poden distingir dues tipologies principals: els passadissos centrals i els laterals. Aquesta classificació respon a criteris distributius i espacials, com ara l'amplada del passadís, la disposició dels habitatges i les condicions de ventilació i il·luminació natural. En aquest sentit, cal destacar que els passadissos centrals presentaven una major amplitud i lluminositat en comparació amb els laterals, fet que els dotava d'unes condicions d'habitabilitat i ús més favorable. Un clar exemple d'aquesta tipologia es pot observar en el passadís central situat al número 183 del carrer de Martí i Julià (figura 17). En la imatge adjunta a continuació, s'interpreta un passadís de dimensions considerables, actual-

Figura 15. Façana dels habitatges situats al carrer de Mas, número 125 (Gemma García i Salmerón, maig de 2025).

Figura 16. Façana dels habitatges situats al carrer de Mas, número 127 (Gemma García i Salmerón, maig de 2025).

Figura 17. Passadís central del carrer del Doctor Martí i Julià, 183 (Gemma García i Salmerón, maig de 2025).

Figura 18. Habitatge en passadís del carrer del Montseny, número 142 (Gemma García i Salmerón, maig de 2025).

ment tancat amb l'objectiu de preservar la intimitat dels veïns i controlar l'accés a les unitats residencials. A banda i banda del corredor, es disposen diversos habitatges amb una finestra i una porta amb accés directe al carrer. A més, des del punt de vista formal, aquesta tipologia s'ajusta al model de construcció horitzontal en planta baixa, de traça allargada i dimensions reduïdes. Tot i que no és possible accedir a l'interior de l'habitatge, l'anàlisi de les obertures visibles a la façana, permet observar que cada unitat compta, com a mínim, amb dues obertures, una porta i una finestra. Es desconeix, en aquest cas, si aquests habitatges compten amb altres obertures o sistemes de ventilació addicionals; tanmateix, aquesta observació es basa únicament en una anàlisi visual superficial.

Un altre exemple paradigmàtic d'aquesta tipologia arquitectònica el conformen els habitatges situats al carrer del Montseny, número 142 (figura 18) o el dels habitatges de la ronda de la Torrassa, número 35 (figura 19), els quals s'articulen al voltant d'un passadís central de dimensions considerables que estructura la distribució de les unitats residencials en ambdós costats. Aquesta configuració respon a models d'urbanització propis dels primers processos d'industrialització, en què es buscava una ocupació intensiva del sòl amb solucions d'habitatges econòmics. Tal com es co-

Figura 19. Passadís central de la ronda de la Torrassa, 35 (Gemma García i Salmerón, maig de 2025).

mentava anteriorment, cada unitat residencial es caracteritza per tenir una superfície reduïda, amb accés individualitzat des del passadís mitjançant una porta d'entrada i una petita obertura lateral en forma de finestra, fet que evidencia les condicions d'habitabilitat limitada pròpies d'aquestes edificacions.

A diferència dels passadissos centrals, els passadissos laterals es caracteritzaven per una amplada més reduïda del passadís, i a vegades, amb una menor entrada de llum, sobretot aquells habitatges de la planta baixa. Aquestes construccions es situaven, generalment, en una de les bandes del passadís, com es pot observar en casos concrets com el del carrer de Goya, número 17 (figura 20), i el del carrer de Santiago Apòstol, número 88 (figura 21).

En el cas del carrer de Goya, els habitatges es disposaven en dues plantes. Des del carrer s'identifica un petit balcó que delata aquesta distribució vertical, així com dues finestres de petites dimensions a la façana principal. Tanmateix, a l'interior del passadís s'hi observen altres obertures, tant finestres com portes, que permeten l'accés i la ventilació dels habi-

tatges, Malgrat la manca de plànols interiors, es disposa de dades proporcionades pel Mapa de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona, que indiquen que aquests habitatges eren de planta única, amb una superfície aproximada de 53 metres quadrats, sent fins al moment, els més amplis analitzats. Es tractava de promocions destinades al lloguer i l'accés a la planta superior es feia mitjançant una escala comunitària.

Figura 20. Façana de l'habitatge en passadís situat al carrer de Goya, número 17. Imatge extreta de la fitxa núm. 08101 - 501 del Pla Especial de Protecció del Patrimoni.

Pel que fa als habitatges del carrer de Santiago Apòstol, aquests s'organitzaven al voltant d'un passadís lateral perpendicular al carrer, amb un total de sis habitatges d'una sola planta, tres a la planta baixa i tres a la planta pis. La seva superfície oscil·la entre els 35 i 37 metres quadrats i, de la mateixa manera que el cas anterior, l'accés a la planta superior es resol a través d'una escala comuna.

Malgrat la manca de documentació detallada sobre l'organització interior de la majoria de les anomenades *cases en passadís,* es conserva algun plànol que permet deduir la distribució de les anomenades casetes Borràs, ubicades a l'illa delimitada pels carrers de Llobregat, Progrés i Albareda (vegeu-ne les imatges). Tanmateix, aquest conjunt presenta, a prime-

Figura 21. Façana de l'habitatge en passadís situat al carrer de Santiago Apòstol, número 88. Imatge extreta de la fitxa núm. 08101 - 557 del Pla Especial de Protecció del Patrimoni.

Figura 22. Vista de la cantonada del carrer del Llobregat amb Albareda (1994). Imatge recuperada del document del Pla Especial de Protecció del Patrimoni Arquitectònic, fitxa número 73. Proporcionada pel Museu de l'Hospitalet de Llobregat, 2001.

ra vista, unes característiques formals i tipològiques força diferenciades respecte a altres exemples similars del barri. En aquest sentit, el documental emès per la televisió local de l'Hospitalet de Llobregat l'any 2015,[1] titulat *Les casetes d'en Borràs, a La Torrassa: exemple d'habitatges al voltant de passadissos,* destaca precisament aquestes diferències. Segons es comenta al documental, a diferència de les construccions habituals amb distribució en passadís, amb superfícies molt reduïdes, sovint inferiors als 30 metres quadrats, les casetes Borràs comptaven amb una superfície superior, oscil·lant entre els 30 i 36 metres quadrats per habitatge. Aquesta diferència dimensional indicaria una voluntat de millorar les condicions d'habitabilitat respecte a altres construccions coetànies del mateix entorn urbà.

A la figura 28 s'observa la distribució interior d'uns dels habitatges de l'illa de cases d'en Borràs, estructurada a partir d'una sala menjador (1) i un primer dormitori (2), que, segons les dimensions indiciades en el plànol, semblen ser les estances de major superfície. A continuació es disposen dos dormitoris addicionals; el primer (3), situat immediatament al costat de la sala menjador, presenta unes dimensions aparentment més reduïdes que el segon (4), ubicat al fons de l'habitatge. L'espai també compta

Figura 23. Vista de la cantonada del carrer del Llobregat i Albareda (Gemma García i Salmerón, maig de 2025).

Figura 24. Vista general de la façana del carrer del Progrés (desembre 1994). Imatge recuperada del document del Pla Especial de Protecció del Patrimoni Arquitectònic, fitxa número 73. Proporcionat pel Museu de l'Hospitalet de Llobregat, 2001.

Figura 25. Vista general de la façana del carrer del Progrés (Gemma García i Salmerón, maig de 2025).

Figura 26. Interior d'un dels passadissos del carrer del Progrés (desembre de 1994). Imatge recuperada del document del Pla Especial de Protecció del Patrimoni Arquitectònic, fitxa número 73. Proporcionat pel Museu de l'Hospitalet de Llobregat, 2001.

Figura 27. Interior d'un dels passadissos del carrer del Progrés (Gemma García i Salmerón, maig de 2025).

amb una cuina (5) de superfície limitada, seguida d'un bany (6), equipat amb dutxa, lavabo i vàter. Adjacent al bany, s'hi troba un petit pati (7) i una estança annexa (8), la qual, segons es recull en el Pla Especial de Protecció del Patrimoni Arquitectònic (PEPPA),[2] tenia la funció de zona d'estendre la roba.

Cal destacar que, malgrat que aquests habitatges es troben inclosos dins de l'inventari patrimonial de la ciutat, es permet als seus llogaters i propietaris realitzar intervencions a l'interior dels immobles. No obstant això, les modificacions a l'exterior, pel que fa a façana, no estan autoritzades, atès que la protecció patrimonial afecta exclusivament la façana i els elements arquitectònics visibles des de l'espai públic. Actualment, de totes les casetes que formaven part d'aquesta illa, només es troben obertes al públic un bar i una ortopèdia, situades totes dues al carrer d'Albareda. Pel que fa a l'ortopèdia, no es conserven dades precises sobre el seu

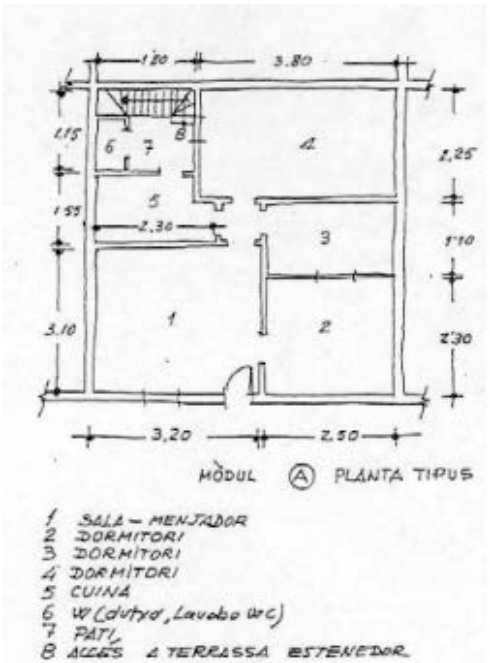

Figura 28. Distribució interior de les 'Casetes d'en Borràs'. Imatge recuperada del document del Pla Especial de Protecció del Patrimoni Arquitectònic, fitxa número 81. Proporcionada pel Museu de l'Hospitalet de Llobregat, 2001.

estat actual de conservació originària. En canvi, en el cas del bar, existeix un testimoni documental d'interès, recollit en el reportatge anteriorment mencionat, produït per la televisió de l'Hospitalet l'any 2015.[3]

Un altre exemple, el constitueix un dels expedients conservats a l'Arxiu de l'Hospitalet, que aporta informació rellevant i permet una anàlisi detallada dels processos d'urbanització i desenvolupament residencial a la Torrassa durant les dues primeres dècades del segle XIX. En aquest context,

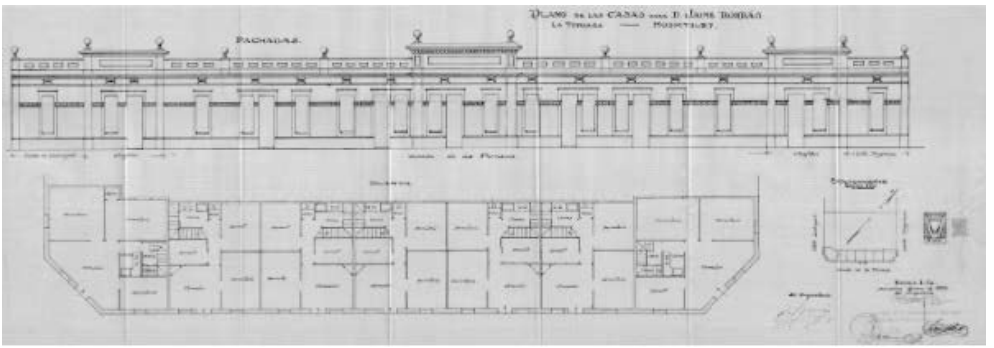

Figura 29. Plànols de la instància presentada pel propietari Jaume Borràs l'any 1923 a la ronda de la Torrassa, per a construir un total de set habitatges. Document cedit per l'Arxiu de l'Hospitalet de Llobregat amb codi de referència 734638/2025-AMHL_101_C410_1923_02705.

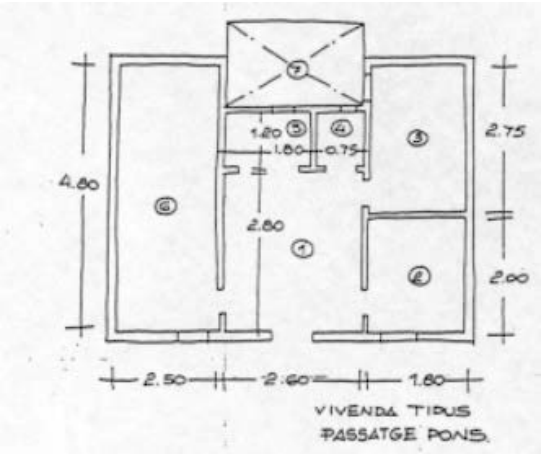

Figura 30. Distribució interior de l'habitatge Pons, en els passatges de Pons i Matas. Imatge recuperada del document del Pla Especial de Protecció del Patrimoni Arquitectònic, fitxa número 81. Proporcionat pel Museu de l'Hospitalet de Llobregat, 2001.

es conserva la instància de sol·licitud presentada el gener de 1923 a l'Ajuntament per part del propietari Jaume Borràs (figura 29), amb la finalitat d'edificar en un dels terrenys de la seva propietat, ubicat a la ronda de la Torrassa. Adjunts a la petició constaven els plànols corresponents a la construcció de set habitatges, els quals van rebre l'aprovació municipal a finals del mateix mes. El projecte preveia l'edificació d'una superfície d'un total de 315 metres quadrats, a raó d'una pesseta per metre quadrat, i requeria un dipòsit previ per part del propietari de 680 pessetes, aproximadament quatre euros en l'actualitat. A diferència de les façanes orientades als carrers del Progrés i del Llobregat, aquesta no disposava de passadissos, tot i que en la documentació no s'especifiquen els motius d'aquesta particularitat, tenint en compte que es tractava d'una parcel·la integrada en una illa de cases diferent de les menciondes anteriorment.

Un altre exemple del qual es conserven tant els plànols com la distribució interior és el conjunt de cases situades als passatges de Pons i de Matas, concretament al carrer del Rosselló, 96-100B. La diferència principal entre aquests habitatges i els descrits anteriorment rau en les dimensions: les cases del passatge de Pons (figura 30) presenten una superfície menor en comparació amb les casetes Borràs i les del passatge de Matas. Segons la documentació disponible, les casetes del passatge de Matas comptaven amb tres dormitoris (10, 11 i 13), un menjador (12) de dimensions similars als dormitoris, una cuina (14), un lavabo (16) –sense especificació sobre la presència de dutxa–, un pati (15) i un accés a la terrassa (17).

En canvi, les casetes del passatge de Pons disposaven de només dos dormitoris (2 i 6), una cuina (5), un lavabo (4), un safareig (3) i un pati (7), fet que reflecteix una voluntat de maximitzar la funcionalitat en un espai

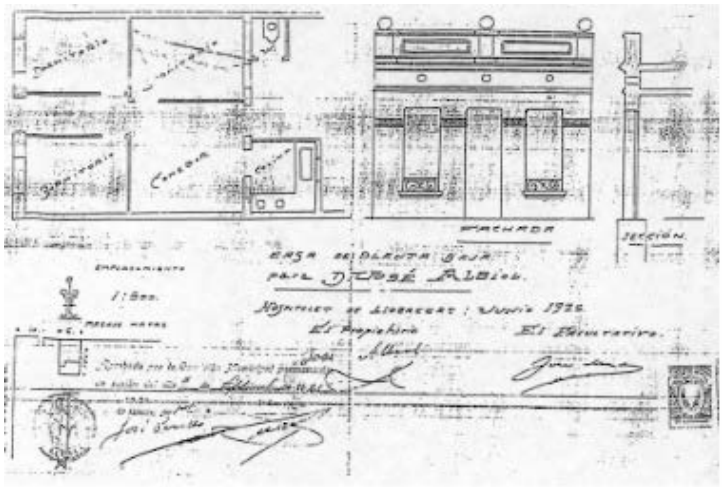

Figura 31. Dibuix de façana d'una de les cases del passatge de Matas (1925). Document cedit per l'Arxiu de l'Hospitalet de Llobregat. Recuperat del document del Pla Especial de Protecció del Patrimoni Arquitectònic, fitxa número 81. Proporcionat pel Museu de l'Hospitalet de Llobregat, 2001.

reduït. A més, si s'observa l'aspecte exterior, es pot apreciar que tant les casetes del passatge de Pons com les del passatge de Matas, presentaven dues o tres obertures a façana en forma de finestra i porta d'entrada. En canvi, en el cas de les casetes Borràs, algunes d'elles comptaven amb una finestra addicional a la façana, fet que suggereix una major amplitud interior i un increment de la il·luminació natural dels espais.

Tot i que actualment els habitatges en passadís constitueixen una excepció dins de la morfologia urbana dels barris de Collblanc i la Torrassa, caracteritzada majoritàriament per edificacions d'entre dues i cinc plantes construïdes sobretot a partir de la dècada de 1950, aquestes continuen sent un dels elements més representatius del paisatge urbà històric d'aquests dos barris del municipi de l'Hospitalet de Llobregat. Malgrat la seva rellevància patrimonial, és possible que bona part de la població resident, tant a escala de barri com de ciutat, desconegui l'origen i l'evolució d'aquesta tipologia. L'arribada de població a l'Hospitalet de Llobregat, i concretament als barris esmentats, no s'ha limitat als inicis del segle XX, sinó que s'ha mantingut de manera sostinguda en les darreres dècades, consolidant el municipi com a receptor de diversos fluxos migratoris. Aquesta dinàmica ha exigit respostes urbanístiques basades en la construcció de nous immobles residencials. En aquest context, la tipologia d'habitatge en passadís ha perviscut parcialment, tot i haver estat objecte de reformes i adaptacions morfològiques per tal d'adequar-se a les transformacions de l'entorn construït, marcat per l'augment progres-

Figura 32. Fotografia de la integració de les cases en passadís amb la nova tipologia edificatòria actual (exemple de les cases en passadís del carrer de Mas, número 112) (Imatge de Gemma García i Salmerón, maig de 2025).

siu de les alçàries edificades. Un exemple destacat d'aquesta coexistència entre la tipologia tradicional i el creixement vertical contemporani es troba al carrer de Mas número 123, on s'evidencia la integració d'un conjunt d'habitatges en passadís al costat d'edificis de, com a mínim, tres plantes.

La presència d'aquesta tipologia al teixit urbà es va veure sotmesa a variacions significatives al llarg del temps, en funció de les condicionants estructurals de caràcter econòmic, social o territorial. Segons Fernández de Retana (s.a: 54), entre els anys 1900 i 1920, es van edificar només nou habitatges, una xifra clarament insignificant en relació amb el creixement constructiu que tindria lloc durant els anys següents. Aquesta situació contrasta de manera significativa amb l'acceleració del ritme edificador registrada a partir de 1921, moment en què es va iniciar una fase d'expansió urbana especialment marcada per la implantació de la tipologia d'habitatge en passadís. Tal com indica el mateix autor, durant aquell any aquesta tipologia va assolir una incidència destacada, representant el 72 % dels habitatges construïts, amb 316 unitats sobre un total de 554. Aquesta fase de creixement, però, va ser de curta durada, ja que a partir de 1926 es constata una reducció dràstica en la construcció d'aquest tipus de vivenda. Entre 1921 i 1926, es van construir 831 habitatges en passadís, els quals constituïen el 40 % del total d'edificacions del període. No obstant

això, a partir de 1926, la implantació d'aquesta tipologia va experimentar un descens significatiu, amb la construcció de només 8 habitatges registrats durant aquell any. Aquesta tendència a la baixa es va mantenir durant els següents tres anys, amb onze noves unitats cada any, evidenciant així una desactivació progressiva del model. A partir d'aleshores, la tipologia d'habitatge en passadís va desaparèixer pràcticament de l'escena constructiva del municipi, o, si més no, va deixar de ser objecte de promoció significativa.

4. REFLEXIONS FINALS

A partir de l'anàlisi del desenvolupament urbà i social del barri de Collblanc i la Torrassa entre finals del segle XIX i les primeres dècades del segle XX, es pot concloure que el barri va esdevenir un escenari de transformacions profundes, estretament relacionades amb els processos d'industrialització, els fluxos migratoris interns i la dinàmica especulativa per part dels propietaris del sòl. L'evolució d'aquest territori, inicialment agrícola, cap a un nucli densament urbanitzat i poblat, evidencia com la pressió demogràfica i la manca de planificació urbanística adequada van propiciar l'aparició d'una tipologia residencial inèdita fins aleshores: les cases en passadís, que no sempre complien amb els estàndards mínims d'habitabilitat, especialment en les seves primeres fases de construcció, atès que, en molts casos, presentaven deficiències pel que fa a la ventilació i la il·luminació natural. La proliferació d'aquest tipus de construcció posa de manifest no només la voluntat especulativa dels propietaris, sinó també la insuficiència de les polítiques públiques per garantir condicions de vida dignes a una població treballadora i majoritàriament migrant. Aquesta tipologia d'habitatge es van mantenir activa fins a finals del segle XX, perpetuant desigualtats socials i urbanes. Aquest fenomen constitueix un exemple paradigmàtic de com els processos d'urbanització poden generar formes d'exclusió residencial i segregació espacial quan es prioritza el benefici privat per damunt de l'interès col·lectiu.

La tipologia de cases en passadís va evolucionar progressivament fins a esdevenir un model d'ocupació del sòl amb unes característiques morfològiques pròpies. El passadís, tant en la seva configuració central com lateral, es va constituir com un dispositiu arquitectònic que transcendeix la mera funció distributiva i estructural per esdevenir un element vertebrador de la convivència quotidiana. En aquest sentit, la seva presència en l'organització espacial dels habitatges va promoure una proximitat relacional entre els residents, facilitant dinàmiques de veïnatge basades en la interacció contínua i el suport mutu. D'aquesta manera, la seva implantació va respondre a una racionalitat funcional que s'ajustava a les condicions materials i socials de les classes treballadores, permetent una disposició domèstica eficient i coherent amb les pautes d'ús i les economies

d'escala pròpies d'aquest sector de la població en el context de l'expansió urbana popular. Aquesta forma d'habitatge, aparentment modesta i funcional, revela en la seva racionalitat constructiva una voluntat de dignificació de les condicions de vida, així com una adaptació intel·ligent als límits físics i econòmics de l'època.

Tanmateix, cal subratllar que la implantació d'aquesta tipologia no pot ser analitzada únicament des d'una perspectiva tècnica o funcionalista, ja que s'hi entrellacen, de manera significativa, altres factors de naturalesa especulativa i socioeconòmica. El paper actiu dels promotors privats, sovint vinculats al barri de Sants i motivats per la rendibilització del sòl urbà mitjançant estratègies d'alta densitat i baix cost, resulta determinant en la difusió d'aquest model. Aquests interessos, legítims des d'un punt de vista mercantil, no sempre van estar exempts de tensions amb les necessitats reals d'habitabilitat de les famílies treballadores, fet que es reflecteix en l'heterogeneïtat dimensional i qualitativa dels habitatges analitzats. Així mateix, la figura d'arquitectes com Ramon Puig i Gairalt van jugar un paper essencial en l'evolució formal i estilística dels habitatges, introduint solucions que, malgrat mantenir-se dins dels paràmetres de la construcció econòmica, incorporen, en algunes de les façanes dels habitatges, elements de disseny geomètric i decoratiu associats a corrents contemporanis com l'*art déco*, fet que evidencia la voluntat de dotar d'expressivitat arquitectònica l'habitatge obrer.

La conservació parcial d'aquest llegat arquitectònic en el teixit urbà actual planteja interrogants rellevants pel que fa a la seva valoració patrimonial i a la seva integració en les dinàmiques de transformació urbanística contemporània. La inclusió d'alguns conjunts en inventaris de protecció no ha impedit la pèrdua o alteració significativa d'una part considerable del marc original, sovint a causa de processos de substitució edificatòria orientats a incrementar l'edificabilitat. No obstant això, la presència encara visible de passadissos en determinades illes, com les del carrer de Mas o els passatges de Pons i de Matas, constitueix una oportunitat per a la reinterpretació crítica d'aquesta tipologia, no només com a vestigi històric, sinó com a referent possible per a models d'habitatge col·lectiu de petita escala, respectuosos amb les relacions de proximitat i amb un ús eficient del sòl.

En definitiva, l'habitatge en passadís representa una síntesi entre racionalitat constructiva, adaptació social i realitat econòmica, que convida a repensar les formes d'habitar des d'una perspectiva que articuli la memòria històrica amb els reptes actuals d'accés a l'habitatge i sostenibilitat urbana. El seu estudi detallat, com el que s'ha exposat en aquest treball, no només contribueix a la recuperació d'un patrimoni arquitectònic sovint menystingut, sinó que permet també aprofundir en les lògiques urbanes que han configurat un paisatge allunyat de l'àrea metropolitana de Barce-

lona i, en un sentit més ampli, en les tensions entre creixement urbà, qualitat de vida i equitat territorial. Així, l'anàlisi dels habitatges en passadís transcendeix l'àmbit local i esdevé un cas d'estudi paradigmàtic per a la comprensió de les formes d'habitatge popular en contextos d'industrialització accelerada i urbanització desigual.

NOTES

1. Les casetes d'en Borràs, a la Torrassa: exemple d'habitatges al voltant de passadissos. Gil Meseguer, 2015. recuperat a: https://lhdigital.cat/noticies/les-casetes-den-borras-a-la-torrassa-exemple-dhabitatges-al-voltant-de-passadissos/

2. BCIL (Fitxa núm. 73, PEPPA, 2001).

3. Les casetes d'en Borràs, a la Torrassa: exemple d'habitatges al voltant de passadissos. Gil Meseguer, 2015. Recuperat a: https://lhdigital.cat/noticies/les-casetes-den-borras-a-la-torrassa-exemple-dhabitatges-al-voltant-de-passadissos/

BIBLIOGRAFIA

Camós i Cabecerán, J. (1986): *L'Hospitalet, la història de tots nosaltres, 1930-1936,* Diputació Provincial de Barcelona.

Camós, Joan; RIBAS, Josep; Santacana, Carles (1997). «El segle XX». A: Camós i Santacana (dir.), *Història de l´Hospitalet: una síntesi del passat com a eina de futur*. Centre d'Estudis de l'Hospitalet i Ajuntament de l'Hospitalet, Col. Manual d'Història de l'Hospitalet, ISBN 84-7826-821-9. https://www.celh.cat/sites/default/files/2020-03/6-1_SEGLE%20XX.pdf

CENTRE D'ESTUDIS DE L'HOSPITALET (2022): *Manual d'Història de l'Hospitalet* (Col·lecció 21). Recuperat el 27 de juny de 2025, de https://www.celh.cat/publicacions/colleccio/21

De Miguel Luken, Verónica (2007): «La Dimensión Familiar de las Migraciones Interregionales en España durante el siglo XX: un análisis territorial». Tesis Doctoral. UAB. https://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/4978/vml1de1.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Díaz Sánchez, Miguel (2014): «El establecimiento de las redes migratorias entre la provincia de Murcia y el Área Metropolitana de Barcelona durante el primer tercio del siglo XX. Una propuesta para su investigación». Treball de Fi de Màster del Màster d'Història Contemporània. UAB.

DIPUTACIÓ DE BARCELONA (n. d.). *Cercador del Patrimoni Cultural*. Recuperat el 27 de juny de 2025, de https://patrimonicultural.diba.cat/cercador.

Passatges de Pons i Mata. L'Hospitalet de Llobregat. A: *Mapes de Patrimoni Cultural*. Recuperat de https://patrimonicultural.diba.cat/element/passatges-de-pons-i-mata

Casa del Carrer Goya, 17. A: *Mapes de patrimoni cultural*. Recuperat el 27 de juny de 2025, de https://patrimonicultural.diba.cat/element/casa-del-carrer-goya-17

Casa del Carrer Montseny, 142. A: *Mapes de patrimoni cultural*. Recuperat el 15 de maig de 2025, de https://patrimonicultural.diba.cat/element/casa-del-carrer-montseny-142

Casa del Carrer Santiago Apòstol, 88. A: *Mapes de patrimoni cultural*. Recuperat el juny, de https://patrimonicultural.diba.cat/element/casa-del-carrer-santiago-apostol-88

Domínguez, Manuel; Poblet, Marcel (1997): *«El segle XIX».* A: Camós i Santacana (dir.), *Història de l´Hospitalet: una síntesi del passat com a eina de futur*. Centre d'Estudis de l'Hospitalet i Ajuntament de l'Hospitalet, Col. Manual d'Història de l'Hospitalet. ISBN 84-7826-821-9. https://www.celh.cat/sites/default/files/2020-05/5-EL%20S.%20XIX.pdf

Fernández de Retana Lobo, Juan (1992): «Els passadissos de Collblanc-La Torrassa 1900-29. L'essència d'un barri dormitori». *Revista Catalana de Geografia*, Vol. 6, núm. 17, https://raco.cat/index.php/RCG/article/view/119505.

Gil Meseguer, E. (16 de març de 2015): *Les casetes d'en Borràs, a la Torrassa: exemple d'habitatges al voltant de passadissos*. L'Hdigital. Recuperat de https://lhdigital.cat/noticies/les-casetes-den-borras-a-la-torrassa-exemple-dhabitatges-al-voltant-de-passadissos/

INSTITUT CARTOGRÀFIC I GEOLÒGIC DE CATALUNYA (n. d.): Recuperat el 27 de juny de 2025, de https://www.icgc.cat/ca

López Villanueva, C.; Ruiz García, J. (2017): *Redes Migratorias Mazarroneras en Collblanc-la Torrassa 1924,* Alumbra Alumbre Mazarrón.

Marcè i Sanabra, F. (1979): *25 imatges de l'Hospitalet de Llobregat,* Museu d'Història de la Ciutat.

Montlló Bolart, J. (2018): *Hospitalet de Llobregat: el patrimoni arquitectònic*. Diputació de Barcelona. Recuperat de https://patrimonicultural.di-

ba.cat/sites/default/files/mapes/grups/adjunts/081010.pdf

Salmerón Vargas, I. (2009): *Històries de Collblanc-La Torrassa*. Ed. Ajuntament de l'Hospitalet de Llobregat, Arxiu Municipal de l'Hospitalet de Llobregat.

ARXIUS CONSULTATS

Arxiu Municipal de l'Hospitalet. *Portal d'imatges de l'Arxiu Municipal*. https://portalimatges.l-h.cat/fotoweb/